

מבוא להלכות עירובין

פרקי מבוא מתוך קונטרס 'מבוא להלכות עירובין'

הנושאים:

מקור איסור הוצאה מרשות לרשות

ארבע רשויות לשבת

איסור טלטול בין הרשויות ואופן תיקונם

תיקון המבואות

גדרי ותנאי המחיצות

פרצות במחיצה

שיעורי האמה והטפח

כתב הרב דוד אביטן שליט"א

המפקח על העירוב בירושלים ת"ז

מרבית הדברים נכתבו בד"ח עם הרה"ג רבי משה ברלין שליט"א

כל הזכויות שמורות למחבר

מבוא להלכות עירובין

מקור איסור הוצאה מרשות לרשות:

הוצאה מרשות לרשות, היא אחת מל"ט אבות מלאכות שאסורות בשבת מן התורה. כפי שמבואר במשנה במסכת שבת ריש פרק כלל גדול.

'רשות' פירושה מקום שליטה וממשלה. 'רשות היחיד' - מקום שהיחיד לבדו שולט בו. 'רשות הרבים' - מקום שהרבים שולטים בו (פי' קדמון ממצרים על הרמב"ם ריש פי"ד).

כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות שבת פי"ב ה"ח: "הוצאה מרשות לרשות מלאכה מאבות מלאכות היא, ואף על פי שדבר זה עם כל גופי תורה מפי משה מסיני נאמרו, הרי הוא אומר בתורה (שמות לו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא, הא למדת שההבאה מלאכה קורא אותה. וכן למדו מפי השמועה שהמעביר ברשות הרבים מתחלת ארבע לסוף ארבע הרי הוא כמוציא מרשות לרשות וחייב".

מן התורה "הוצאה" אינה אלא הוצאת חפץ [שלא דרך מלבוש], כדרך שבני אדם רגילים להוציא, ביד, בכיס, זריקה, וכדומה - מרשות הרבים לרשות היחיד. גם "הכנסה" מרשות הרבים לרשות היחיד, בכלל איסור הוצאה היא.

עקירה והנחה: איסור "הוצאה" דאורייתא הוא דוקא על ידי עקירה והנחה - עקירה מרשות אחת, והנחה ברשות אחרת.

עקירה והנחה הם, או עקירה מעל גבי הקרקע והנחה על גבי הקרקע, או מעל גבי מקום חשוב [כלומר שיש בו ד' על ד' טפחים], או אף מידו של אדם אחד לידו אדם אחר [שגם ידו של אדם חשובה כד' על ד'].

ארבע רשויות לשבת

מן התורה איסור 'הוצאה' מרשות לרשות הוא מ'רשות הרבים' ל'רשות היחיד' ולהפך. ואומרת הגמרא במסכת שבת (ו, א): "תנו רבנן, ארבע רשויות לשבת, רשות היחיד, ורשות הרבים, וכרמלית. ומקום פטור". כלומר קבעו חכמים ב' רשויות נוספות [כרמלית ומקום פטור], להוצאה מרשות לרשות.

א. רשות היחיד

"ואיזו היא רשות היחיד, חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה, וכן גדר שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה, זו היא רשות היחיד גמורה" (שבת שם). מכאן שכל מקום שיש בו לפחות ארבעה על ארבעה טפחים, ומוקף בארבע מחיצות גבוהות לפחות עשרה טפחים, הרי הוא "רשות היחיד".

ויש מהראשונים שסוברים שכבר בג' מחיצות גמורות, נדון המקום כרשות היחיד מן התורה. ["מחיצות גמורות" בא להוציא, פרצות מסויימות שמבטלות את המחיצה].

רשות היחיד עולה עד לרקיע [גם כאשר גובה המחיצות הם י' טפחים בלבד]. לכן "נעץ קנה ברה"י אפילו גבוה מאה אמה וזרק מרה"ר ונח על גביו חייב". (רמב"ם שבת יד, יז).

מבוא להלכות עירובין

ב. רשות הרבים

"ואיזו היא רשות הרבים - סרטיא ופלטיא גדולה, ומבואות המפולשין - זו היא רשות הרבים גמורה". (שבת שם).

מפרש רש"י: "סרטיא, מסילה שהולכין בה מעיר לעיר. פלטיא, רחבה של עיר, ששם מתקבצין לסחורה. ומבואות של עיר, רחבים שש עשרה אמה, המפולשין משני ראשיהן לפלטיא".

ובשלחן ערוך סי' שמ"ה סע' ז': "איזהו רשות הרבים, רחובות ושווקים הרחבים ט"ז אמה ואינם מקורים ואין להם חומה, ואפי' יש להם חומה אם הם מפולשים משער לשער (ואין דלתותיו נעולות בלילה. טור) הוי רשות הרבים. ויש אומרים שכל שאין ששים רבוא עוברים בו בכל יום אינו רשות הרבים".

וכתב המשנה ברורה בביאור הלכה שם, שדעת השו"ע שהעיקר כדעה ראשונה, שאי"צ ששים רבוא כו', ושכן דעת רוב הראשונים, ואף שאין בנו כח למחות במקילים, ראוי לכל אדם להחמיר בעצמו ולא לטלטל במקום שהוא רה"ר לדעתם, וממילא אין לסמוך על עירוב של צורת הפתח, שאין עירוב לרה"ר אלא בדלתות. עכ"ד.

והחזון איש זצ"ל (קז, ה) כתב שבדרך כלל רחובות הערים שלנו אפי' הרחבים מט"ז אמה אינם רה"ר מן התורה, משום שמבנה הרחובות כיום הוא באופן כזה שיש להם ג' מחיצות 'עומד מרובה על הפרוץ' על ידי גדרות הבתים, ואף שיש ביניהן פרצות יותר מעשר אמות, הרי הן ניתרות על ידי 'צורת הפתח'. (ויתירה מזו כתב הרב כף החיים זצ"ל בסי' שס"ב אות צ"ב בשם תשו' מנחת יהודה סי' כ"ז).

באגרות משה או"ח ח"ה סי' כ"ח כתב על ד' החזו"א: "הוא דבר תמוה, שנמצא שהכרכים היותר גדולים הם רה"ר, ורק הכפרים ועיירות הקטנים ביותר שאין להם אלא רחוב מפולש אחד הוא בדין רה"ר, להיפוך מכפי שכל ישראל סבורין שהכרכין שייכין להיות יותר רה"ר, וכדכתב הוא בעצמו, שבמשנה ברורה [הנ"ל] כתב שלא כדבריו, ודברי המ"ב הוא שיטת כל ישראל בפשיטות".

[ישנן כמה שיטות בגדרי רה"ר, בגדר מפולש משער לשער, האם צריך שהכביש יעבור ביושר מצד לצד של העיר, או אפי' עובר כמין ר' הרי זה רה"ר מן התורה. וכן האם רה"ר שנמצאת בין מחיצות (כפי המצב היום ברוב הערים), נחשבת רה"ר. וכן לדעות שצריך ששים רבוא, אם העוברים במכוניות מצטרפים].

אסור מן התורה להעביר או לזרוק חפץ יותר מד' אמות ברשות הרבים, אבל בתוך ד' אמות מותר לכתחילה. והמעביר חפץ ברה"ר פחות פחות מד' אמות [כלומר עמד לנוח בינתים], פטור.

רשות הרבים אינה אלא עד י' טפחים מהקרקע, למעלה מזה הוא מקום פטור, לכן "הזורק ארבע אמות ברשות הרבים ונח החפץ בכותל, כגון שזרק חֶלֶב או בצק ונדבק בכותל, אם נדבק למעלה מעשרה טפחים כזורק באויר, שלמעלה מעשרה ברה"ר מקום פטור הוא". (רמב"ם יד, יח).

ג. כרמלית

"ים ובקעה ואיסטונית והכרמלית אינה לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד, ואין נושאין ונותנין בתוכה, ואם נשא ונתן בתוכה פטור. ואין מוציאין מתוכה לרשות הרבים ולא מרשות

מבוא להלכות עירובין

הרבים לתוכה, ואין מכניסין מרשות היחיד לתוכה, ולא מתוכה לרשות היחיד, ואם הוציא והכניס פטור". שבת שם. עוד מבואר בגמרא שם שגם קרן זוית הסמוכה לרה"ר ה"ה כרמלית.

ולשון הרמב"ם הלכות שבת פי"ד ה"ד: "איזו היא כרמלית תל שיש בו ארבעה על ארבעה או יתר על כן וגבהו משלשה ועד עשרה, שהכרמלית אינה תופשת אלא עד עשרה ואינה רחבה פחות מארבעה על ארבעה, וכן חריץ שיש בו ארבעה על ארבעה או יתר על כן ועמוק משלשה עד עשרה, וכן מקום שהוקף בארבע מחיצות גובהן משלשה ועד עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על כן, וכן קרן זוית הסמוכה לרה"ר והוא המקום שמוקף שלש מחיצות והרוח הרביעית רה"ר, כגון מבוי שאין לו לחי או קורה ברוח רביעית, וכן הימים והבקעה בין בימות החמה בין בימות הגשמים כל אלו כרמלית הן".

מן התורה מותר להוציא או להכניס מרה"ר או מרה"י לכרמלית, אבל חכמים אסרו להכניס או להוציא מכרמלית לרה"ר או לרה"י. (שו"ע שמו, א). והטעם: משום שדומה קצת לרה"ר, כדי שלא יבוא להתיר אף מרה"י לרה"ר. (משנ"ב שם).

גם בכרמלית עצמה אין לטלטל ביותר מד' אמות, כברשות הרבים (שו"ע שמו, ב).

כרמלית אינה אלא עד עשרה טפחים מהקרקע, למעלה מזה הוא מקום פטור.

ד. מקום פטור

כתב הרמב"ם שם ה"ז: "איזה הוא מקום פטור, מקום שיש בו פחות מארבעה על ארבעה וגבהו שלשה עד לרקיע שכל פחות משלשה הרי הוא כארץ, אפילו קוצים וברקנים או גללים ברה"ר גבהו שלשה ואין רחבן ארבעה על ארבעה הרי הן מקום פטור, וכן חריץ שאין בו ארבעה על ארבעה ועומקו משלשה עד התהום, וכן מקום המוקף שאין בו ארבעה על ארבעה אפילו היה ארכו אלף מיל ורוחבו ארבעה פחות שעורה וגובהו משלשה ולמעלה הרי זה מקום פטור, וכן אויר רשות הרבים או אויר כרמלית למעלה מעשרה הרי הוא מקום פטור".

מקום פטור מותר להוציא או להכניס ממנו לרה"ר או לרה"י, ולא גזרו בו חכמים (רמב"ם שם הי"א. שו"ע שמו, א).

מבוא להלכות עירובין

איסור טלטול בין הרשויות ואופן תיקונם

כפי שנתבאר בפרק הקודם, מרשות הרבים לרשות היחיד ולהפך - אסור להוציא ולהכניס מן התורה. ומכרמלית לרה"ר או לרה"י ולהפך - אסור לטלטל מדרבנן.

רשות היחיד של אדם אחד שצמודה לרשות היחיד של אדם שני - מותר לטלטל ביניהם מן התורה. אבל מדרבנן - אין לטלטל ביניהם עד שיעשה 'עירובי חצרות', כפי שיתבאר להלן בפרק ו'.

מקומות שמדרבנן אינם כרה"י

יש מקומות שאע"פ שדינם כרשות היחיד מן התורה, והמכניס או מוציא מרשות הרבים לתוכם חייב, גזרו חכמים עליהם לעשותם ככרמלית לחומרא [לאסור טלטול בהם ביותר מד' אמות, ככרמלית], והם:

(א) מקום המוקף מחיצות מארבע רוחות, אבל 'לא הוקף לדירה' [כגינות ופרדסים, מחסן חוץ לעיר, וכדומה], וגדול יותר מבית סאתים [=שבעים אמה+, על שבעים אמה+], מקום זה אע"פ שהוא רשות היחיד מן התורה, אסרו חכמים לטלטל בו ביותר מד' אמות - ככרמלית. (רמב"ם שבת טז, א. שו"ע ריש סי' שנח).

[אולם פרדס, מטע וכדומה גדולים מבית סאתים הצמודים לבית ומוקפים גדר, ואין גדר בינם לבין הבית, והבית פתוח אליהם בדלת, ונמצא שא' מהמחיצות הוא הבית עצמו, מותר לטלטל בכל השטח. (המבי"ט ב, מח. מובא במג"א שנח, ה)].

(ב) מקום שהוקף לדירה, וזרע את רובו בזרעים, או זרע בו זרעים בגודל של יותר מבית סאתים, הזרעים מבטלים את מחיצות הדירה, משום שאין דרך בני אדם לדור במקום זרעים. (שו"ע שנח, ט). אבל שדה אילנות ופרדסים אינם מבטלים מחיצות שהוקפו לדירה (שם).

(ג) מקום שיש בו ד' מחיצות גמורות מד' רוחותיו, ונפרצה בו "פרצה יותר מעשר אמות", או "פרצה בקרן זוית", אין לטלטל בו ביותר מד' אמות. וכן חצר או בית שאחד מד' מחיצותיהם 'נפרצו במילואם' [אפי' פחות מי' אמות]. (שו"ע שסא, ב).

(ד) ד' מחיצות שיש בהם פרצות [פחות פחות מי' אמות, שלא בקרן זוית] באופן שבסופו של דבר ה'פרוץ מרובה על העומד' לפחות בב' רוחות, מקום זה דינו ככרמלית. (משנ"ב שסא, ח).

(ה) אדם יחיד או שני בני אדם ששבתו בבקעה, והקיפיה ב'מחיצה גרועה' [כלומר מחיצה של שתי או ערב בלבד. כגון ע"י חבלים סמוכים זה לזה פחות מג' טפחים. או יתדות סמוכות זו לזו פחות מג' טפחים], עד בית סאתים מותר להם לטלטל בכולה, אבל יותר מבית סאתים הרי היא ככרמלית, ואין לטלטל בה ביותר מד' אמות. (שו"ע שס, א). אבל אם היו שלשה ישראלים, הרי הם כ'שיירה', ומותר להם לטלטל גם ביותר מבית סאתים, ובלבד שלא יקיפו יותר מכדי צרכם - שלא ישאר בית סאתים פנוי שאינם צריכין לו. (שו"ע שם).

ואם הקיף מקום בבקעה בשלשה מחיצות כתיקונם, ורוח רביעית עשאה מ'מחיצה גרועה', הרי זה 'עירוב' כשר גם ביותר מבית סאתים, ומותר לטלטל בה אף ליחיד בבקעה (תוספת שבת, מובא בבב"ל שס, א ד"ה כגון. וחזו"א עז, ג).

מבוא להלכות עירובין

(ו) חצר של רבים, אע"פ שמוקפת מחיצות מכל רוחותיה, ומן התורה דינה כרה"ר - כל זמן שלא עשו 'עירובי חצרות', דינה ככרמלית, ואסור לטלטל בה ביותר מד' אמות (שו"ע שסו, א).

תיקון המבואות

בכמה ממקומות אלו שאסרו חכמים לטלטל בהם כמות שהן, תיקון 'צורת הפתח' [ובתנאים מסויימים די בלחי או קורה] - מתיר לטלטל בהם, כדלהלן.

מהאמור יש ללמוד שרוב הרחובות והסמטאות [=המבואות] שאינן מפולשים משער לשער - דינם כ'כרמלית', וכדי להתיר הוצאה והכנסה מרשות לרשות, יש להפוך את המקום לרשות היחיד, או לתקן בו מחיצות וצורת הפתח, וישנן כמה דרכים ותנאים לכך.

הכלל הוא:

(א) מקום שהוא מוגדר כ'רשות הרבים', בתנאים שנתבאר לעיל, אי אפשר לתקן בו עירוב אלא בדלתות בלבד. לרוב הראשונים צריך שיהיו הדלתות הללו נסגרות וננעלות בלילה, ועל ידי זה בטל מהמקום שם רשות הרבים. ולהרמב"ם ז"ל אין צריך שינעלו בלילה, ודי בהתקנת דלתות שראויות להינעל בלילה [לאפוקי אם הדלתות שקועות בעפר, שמונע אפשרות לנעול אותם]. בשו"ע סימן שס"ד סע' ב', הביא את הדעה הראשונה בסתם והדעה השניה בלשון יש אומרים.

(ב) שכונה או עיירה שרחובותיה אינם רשות הרבים, אלא כרמלית, ניתן לערבה ב'צורת הפתח'.

(ג) בקעה ושאר מקומות פתוחים, שרוצים להקים בהם 'מחנה' בשבת וכדומה, אין להקיף את המקום ב'צורת הפתח' מד' רוחות (שו"ע שסב, י). וצריך לעשות בו מחיצות גמורות, שכל מחיצה תהיה 'עומד מרובה על הפרוץ' (רמ"א שם).

(ד) עיר שברוח אחת מרוחותיה אין דיורין [כגון בית כנסת, בית הטבילה וכדו'] שנמצאים בפאתי העיר, רחוק מבתי התושבים, ורוצים לערבם עם העיר], ניתרת בצורת הפתח גם ברוח זו (חת"ס סי' פח. חזו"א טו, ה). אמנם כתב החזו"א (סי' קנו, בהשמטות לסי' שנח, במכתב) שאין להעמיד את 'צורת הפתח' בשטחים שנמצאים סביב לעיר בשדות הפתוחים, אלא א"כ בני אדם הולכים בתוכם, אבל בשטחים גדולים ושוממים אין להקל. ודעת המנחת יצחק (ו, לג) להכשיר אף אם קבעו את עמודי צורת הפתח הרחק מהעיר, בשדה פתוח, אף אם גודלו יותר מבית סאתים.

(ה) מקום שלא הוקף לדירה [שנתבאר לעיל, שהמחיצות אינן מתירות טלטול בו ביותר מבית סאתים], ורוצה להקיפו לדירה, צריך לבטל את אחת המחיצות הקיימות, ולחזור לבנותן, ויכול לעשות כן על ידי שיפרוץ באחת המחיצות 'פרצה' מעל י' אמות, ויחזור ויגדור את הפרצה (שו"ע שנח, ב. וראה שם אפשרויות נוספות).

(ו) שדה זרעים, גינה, פרדס, או שטח תעשייתי וכדומה שאין בהם בית דירה כלל, אם גודלם יותר מבית סאתים, אע"פ שמוקפים מחיצות מד' רוחות, ונמצאים בתוך העיר, אין לטלטל בהם גם אם כל העיר מתוקנת במחיצות ו'עירוב' (בית מאיר סי' שנו. מ"ב שם ס"ק יח).

מבוא להלכות עירובין

המחיצות

כמבואר בפרקים הקודמים, כל שטח המוקף בד' מחיצות הרי הוא רשות היחיד, ומותר לטלטל בו [בתנאי "שהוקף לדירה" כמו שנתבאר], 'מחיצה' יכולה להיות על ידי קיר או גדר, ויכולים להיות בה גם מעט 'פרצות' מסוימות, ואינה חייבת להיות חומה אטומה לגמרי, בתנאים שיתבארו בפרק זה:

תנאי המחיצה:

א. כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה. (רמב"ם טז, טו). גובה המחיצה צריך להיות לפחות עשרה טפחים מהקרקע. (רמב"ם שם. שו"ע שמה, ב).

ב. 'לבוד': כל מחיצה הסמוכה לחברתה [מן הצד], או לקרקע [כלומר בגובהה] ג' טפחים, הרי הוא כמחובר, וכאילו אין כאן אויר כלל [זהו 'לבוד', כלומר חיבור]. לפיכך, אם העמיד קנים סמוכים זה לזה בפחות מג' טפחים, או מתח חבלים סמוכים זה לזה בג' טפחים, הרי זו מחיצה (שו"ע שסב, ה). [מחיצה שהיא 'שתי' או 'ערב' בלבד, נקראת 'מחיצה הגרועה', ודיניה יתבארו להלן באות יג].

ג. 'מחיצה תלויה': אין המחיצה צריכה להגיע עד הקרקע ממש, אבל צריך שלא תהיה גבוהה מהקרקע יותר משלשה טפחים. לפי שאם גבוה מהקרקע ג' טפחים, הגדיים בוקעים תחתיה, ואינה מחיצה, אפי' גבוהה למעלה כמה אמות. (שו"ע שסג, י. ומ"ב שם). [מחיצה זו נקראת בלשון חז"ל 'מחיצה תלויה'].

ד. אם הגביה את המחיצה מהקרקע פחות מג' טפחים, אפי' אין בה אלא שבעה טפחים ומשהו, הרי זו מחיצה כשרה, לפי שכל פחות משלשה טפחים - 'לבוד' - הרי הוא כמלא (מ"מ פי"ז הי"א. שו"ע שסג, י).

ה. וכן אם עשה מחיצה בגובה שבעה טפחים ומשהו, והעמידה בפחות משלשה טפחים סמוך לארץ, נמצא שיש כאן מחיצה כשרה של י' טפחים, מדין 'לבוד' (שו"ע תרל, ט. משנ"ב שסב, נ).

ו. תל זקוף ה' טפחים, שהעמיד בראשו סמוך לקצהו מחיצה בגובה ה' טפחים - הרי זו מחיצה של עשרה טפחים לכל דבר. (שו"ע שסב, ב).

ז. חריץ עמוק י' טפחים: הזכרנו לעיל את הגמרא שאומרת שחריץ [תעלה] שהוא עמוק לפחות עשרה טפחים ורחב לפחות ארבעה טפחים, הרי הוא רשות היחיד. ועל כן עיר שלמה, שהוקפה בחריץ כזה מד' רוחותיה, הרי היא כרשות היחיד, ואינה צריכה שום תיקון (חכם צבי, מובא בשע"ת שסג, יג). [ואם החריץ הוא טבעי, ראה בסמוך אות ט].

ח. לכן גם חריץ עמוק ה' טפחים שהעמיד סמוך לו מחיצה בגובה ה' טפחים, הרי זו מחיצה כשרה. (משנ"ב שסב, יא).

ט. 'תל המתלקט'. עיר או מבוי המוקפים בתל גבוה לפחות י' אמות, (בין שהעיר נמצאת בגובה התל, או שנמצאת במדרון שמד' רוחותיו תל הרים), הרי העיר כמוקפות

מבוא להלכות עירובין

מחיצות ואינה צריכה תיקון נוסף. (שסג, לו). תל זה אינו צריך להיות תלול לגמרי [90°], ודי בכך ש"מתלקט" עשרה טפחים לגובה במהלך ארבע אמות במדרון [זוית של כ 25°]¹. (שם). טעם הדבר - משום שתל בשיפוע כזה לפחות, "לא ניחא תשמישתיה להילוך", ולכן נחשב כמחיצה. [אם תל כזה שמקיף עת העיר מכל רוחותיה, או החריץ הנ"ל באות ז', הם טבעיים, או קדמו לדירה, ומקיפים אותה מד' רוחותיה, עי' בהערה²].

י. פשוט שאפשר להשתמש ב"תל המתלקט" גם באופן חלקי, ולהצמיד אליו גדר או 'צורת הפתח', להשלמת מחיצות העיר.

יא. ים ונהר: יש אומרים שהים והנהר עצמם הם מחיצה (רמב"ם י, ה. שו"ע שסג, כט). וי"א שאין לסמוך על שפת הים כמחיצה, משום שיש לחוש שמא שפת הים תתרחק ממקומה [יעלה הים שרטון] (הרא"ש והרשב"א. ורמ"א שם). אבל בשפת הנהר אין לחוש, אלא א"כ הוא הנהר עשוי להתיבש בקיץ או לקפוא בחורף. ויש מקילים גם אם נקרש הנהר. (מ"ב וכה"ח שם). ויש מי שאומר שאפי' שאין הים עמוק י' טפחים בשפתו, הרי הוא מחיצה (מהרי"ט א, צד). ויש חולקים, וסוברים שצריך שיהיה הים או הנהר עמוקים י' טפחים, ובאופן ש'מתלקט' י' טפחים בתוך ד' אמות (רש"י. ריב"ש סי' תה. מג"א ומ"ב שם).

יב. 'פי תקרה'. מקום שיש בו ג' מחיצות, ויש ברוח רביעית תקרה ישרה, הרי זו כמחיצה, שאנו אומרים 'פי תקרה יורד וסותם' (שו"ע שסא, ב). אפי' גבוהה מכ' אמה, או פרוץ במילואו, או ביותר מי' אמות (שו"ע וב"י ומ"ב שם)³. ויש אומרים שצריך שיהיה עובי

¹ ד' אמות אלו, יכולות להיות בתחילת התל, או באמצעיתו, או קרוב לסופו, ואי"צ שבכל גובה התל יהיה מתלקט, [וכמובן אין רה"י מתחילה אלא ממקום שבו מתלקט התל, ולא למטה ממנו], וצריך שיהיה רצף אחד של "מחיצה" לכל אורך ולכל גובה התל, ולא יהיו בו 'פרצות' אסורות, ולא 'מקום חשוב' נפרד [כלומר שיש בו ד' טפחים על ד' מישור]. ראה חזו"א קיא, ד. ונתיבות שבת עמ' קפ"ב. [וע"ע בסי' שסה סע' יד, ומ"ב שם ס"ק סג, שנראה שאפשר לעשות מחיצה גם אם יש 'מקום חשוב' בין חלקיה. וע"ע בביה"ל סי' שסב סע' ב ד"ה שעשה. וצ"ע] אופן המדידה הפשוט: מעמידים קנה גבוה י' טפחים בדיוק, בתחילת התל, וקנה כל שהוא בסוף ד' אמות מהמדרון, ומותחים חבל ישר [בפלס] מראש התחתון לעליון, אם החבל (הישר) מגיע לרגלי העליון, הרי שגובה התל הוא י' טפחים. אפשרות נוספת: כשנמצאים ב' אנשים, אחד עומד בתחילת המדרון, והשני מעליו בגובה ד' אמות, אם ניתן למתוח חוט או קנה ישר [פלס] של י' טפחים בין התחתון לרגלי העליון, הרי שגובה התל הוא י' טפחים. אופן נוסף להכין ב' קנים, האחד בגובה י' טפחים, והשני בגובה ד' אמות, לחברם בצורת ר [90°], ולהניח את הקנה בן י' טפחים בתחילת התל במאונך, ובאם הקנה המאונך עומד ישר - בפלס, הרי שהתל כשר. [י' טפחים = 80 ס"מ לגר"ח נאה ז"ל. 96 ס"מ להחזו"א ז"ל. ד' אמות = 1.92 מטר לגר"ח נאה. 2.30 מטר לחזו"א. בעניינינו, אינו משנה כו"כ, ויש לתפוס מידה אחת בין בטפחים ובין באמות, משום שהיחס בין הגובה למרחק שווה. וכיון ש-4 אמות = 24 טפחים, נמצא שבכל 2.4 טפחים אלכסון, צריך להיות לפחות 1 טפח גובה. כך שבתל שברור לנו שיש בו גובה י' טפחים, והוא תלול במידה שווה, והצורך במדידה הוא רק לוודא את מידת תלילותו הכללית, די במדידת חלק קטן ממנו כדי לאשר זאת].

² נתבאר לעיל בתיקון המבואות, שמחיצה שלא הוקפה לדירה, אינה מחיצה המתרת טלטול ביותר מבית סאתים, ועל כן באם התל הוא טבעי או עכ"פ נבנו הבתים אחר התל או החריץ, נמצא שהמחיצות נעשו שלא לצורך דירה, וצריך לבטל את התל ולשוב ולהעמידו, כדרך שנתבאר שם. וראה גם במשנ"ב שסג ס"ק קנו.

³ פי תקרה ברוח רביעית, צריך שתהיה כל התקרה ברוח אחת אבל בליטות של יותר מג' טפחים בצורת ח (בערך כך: _ת_ת_ת_) שיש רווח ביניהם יותר מי' אמות, הרי אין זה נחשב רוח א'. וכן אם המחיצה באלכסון או עגולה ונראית כב' רוחות. ועי' בזה בחזו"א עט, א. וספר מחנה ישראל עמ' רלא, דוגמאות רבות לכך.

מבוא להלכות עירובין

הקורה ד' טפחים לפחות, ולא רק ברוח רביעית, אלא גם מקום שיש בו ב' מחיצות כמין ר, והוא מקורה, פי תקרה יורד וסותם. (רמ"א שם)⁴. ובכל אופן, אם התקרה משופעת (כגון גג משופע), ואינה ישרה כנגד הארץ, לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם - משום שאין לתקרה פה (שו"ע שם). לכן לפרצה 'בקרן זוית', שנפרצה גם התקרה עם ב' המחיצות, לא מועיל פי תקרה. (שו"ע שם).

יג. 'מחיצה גרועה': כבר נתבאר בפרק זה שמחיצה העשויה רק כשתי או כערב [כלומר קנים או חבלים], הרי היא מחיצה, אמנם מחיצה זו נקראת 'מחיצה גרועה', ואם היא מקיפה מקום גדול יותר מבית סאתים - אין לטלטל בה יותר מד' אמות, ככרמלית (שו"ע שם, ה).

פרצות במחיצה:

נושא חשוב מאוד הוא ידיעת גדרי 'פרצה' בדקדוק, לפי שישנן פרצות שמבטלות את כל המחיצה כולה.

חמשה סוגי פרצות מבטלות את המחיצה: א. פרצה יותר מעשר אמות. ב. 'פרוץ במילואו'. ג. 'פרצה בקרן זוית'. ד. פרצה שהופכת את רוב הצלע (=צד) למצב של 'פרוץ מרובה על העומד'. ה. פרצה ד' טפחים שבוקעים דרכה רבים.

[המושג 'פרצה' בהלכות אלו, אינו בהכרח גדר שחלקה נפרצה, אלא כל שטח פתוח שבין ב' 'מחיצות' - בתנאים שיתבארו - הרי הוא בגדר 'פרצה'].

א. פרצה עד עשר אמות [שאינה פרוצה במילואה] הרי היא כפתח, ואינה צריכה תיקון כלל, אבל מחיצה שיש בה פרצה יותר מעשר אמות, מבטלת כל המחיצה, וצריך לסגור את הפרצה ב'צורת הפתח' כדי להתירה. (שו"ע שם, ט-י).

ב. 'פרוץ במילואו': מקום המוקף ג' מחיצות, ורוח רביעית פרוצה כולה, אפי' אין בפרצה זו י' אמות, צריך לתקן 'צורת הפתח', או מחיצה, על פני הרוח הרביעית. (שו"ע שם, א).

ג. 'פרצה בקרן זוית': אף על פי שפרצה פחות מ' אמות מותרת, כאמור, אם הפרצה היא במקום שבו נפגשים ב' מחיצות בזוית [כלומר בקרנות]⁵, פרצה זו פוסלת את המחיצות, משום ש'פתח בקרן זוית לא עבדי אנשי'. (שו"ע שם, ב). ומכל מקום אם נפרץ פחות מג' טפחים אינה פרצה כלל - שכל פחות מג' כ'לבוד' (הרשב"א בעה"ק א, יג).

⁴ דין זה אם מועיל 'פי תקרה' רק ברוח ד' או גם בב' רוחות כמין ר', הוא מחלוקת בראשונים. וכתב המ"ב בביאור הלכה שאפשר שגם הרמ"א אינו פוסק כהמקילים, רק הביא דעתם. ע"ש. ולכולי עלמא בב' מחיצות זו כנגד זו, לא מועיל פי תקרה.

⁵ זוית זו אינה נמדדת לפי רוחות העולם, אלא לפי בנין שאר הכתלים. חזו"א (עב, ד). זוית זו אינה צריכה להיות 90 מעלות, כן מוכח מדברי החזו"א (קיא, ד) שכתב שכשהמחיצה עגולה, כל פרצה יותר מד' טפחים הרי היא כפרצה בקרן זוית. עוד מבואר מדבריו (עב, א) שהד' טפחים נמדדים באלכסון שבין קרן לקרן, ואפי' אם במחיצה אחת נפרץ טפח ובשניה ג' טפחים. ועי' מ"ש בכל זה בנת"ש עמ' קמו. פרצה זו אינה בדוקא אם נפלו המחיצות לגמרי, ואפי' מחיצה בת ט' טפחים, שנמצאת בקרן זוית, הרי זו כפרצה בקרן זוית, שהרי מחיצה בת ט' טפחים אינה מחיצה. וכן אם נפרצה המחיצה למטה בג' טפחים סמוך לקרקע, שנתבאר בפרק זה (בתנאי מחיצה אות ב), שמחיצה זו פסולה, אם כן פירצה כזו בקרן זוית פוסלת את כל המחיצה. וראה עוד דוגמאות בחזו"א בס' קיא שם.

מבוא להלכות עירובין

ד. התיקון לפרצה זו הוא: או לסגור צד אחד, שלא תאכל הפירצה בב' קרנות (הרשב"א שם). או לעשות במקום הפרצה צורת פתח, שאז הרי זה כפתח. (מ"ב שם ס"ק ט בשם הרשב"א). [תיקון זה אינו מועיל אלא לפרצה בת ד' טפחים לפחות]. ויש מי שאומר שאפשר להניח עמוד גבוה עשרה טפחים במקום הפרצה בריבוע הזוית בדיוק (חזו"א עב, ב).

ה. 'פרוץ מרובה על העומד': מחיצה שיש בה פרצות שבכל פרצה יש יותר מג' טפחים [שאינן לומר בהם 'לבוד'], אם ה'פרוץ מרובה על העומד', אינה מחיצה. (שו"ע שם ח-ט). אבל 'פרוץ כעומד' מותר. ואפילו מד' רוחות (ביה"ל שם סוד"ה פרוץ)⁶. [למשל; פרצה של 15 אמות העשויה: 3 אמות עומד. 3 פרוץ. 3 עומד. 3 פרוץ. 3 עומד בסוף המחיצה. נמצא שיש סה"כ 9 אמות עומד, והעומד מרובה על הפרוץ. אותו הדבר אם יש 5 אמות עומד. 5 פרוץ. 5 עומד].

ו. פעמים שגם 'העומד' מצטרף לפרוץ, באם האויר מב' צדדי העומד, מרובה עליו, אע"פ שבסך הכללי, יש עומד מרובה. משום שאנו אומרים "אתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה". וכיון שהאויר המרובה על העומד מבטל את העומד, נמצא שכל אותו 'עומד' שבין האוירים מצטרף לחשבון ה'פרוץ' הכללי, ונמצא שבסופו של דבר יש כאן 'פרוץ מרובה'. [למשל; מחיצה של 21 אמות העשויה: 2 אמות עומד, 4 פרוץ, 3 עומד, 4 פרוץ, 8 עומד. לכאורה יש עומד מרובה (13 אמות עומד, 8 פרוץ). אבל מכיון שמצידי ה-3 עומד, יש 4 פרוץ משני צדדיו, מצטרף גם ה-3 לחשבון הפרוץ הכללי. ונמצא שיש רק 10 עומד ו-11 פרוץ. והרי זו מחיצה פסולה - משום 'פרוץ מרובה על העומד']⁷.

ז. גם בגובה המחיצה (ערב) 'עומד מרובה על הפרוץ' כשר, למשל; אם קבע מחיצה 3 טפחים מהארץ, אויר 3, מחיצה 4, יש כאן עומד מרובה בגובה 10 טפחים, והמחיצה כשרה. אבל אם עשה למשל; עומד 6 טפחים מהקרקע, אויר 3, ושוב עשה מחיצה 1, אף שיש כאן עומד מרובה [7 טפחים מחיצה], הרי זו מחיצה פסולה משום 'פרוץ מרובה', לפי שהאויר 3 והאויר שמעל המחיצה העליונה של 1, מבטלים את המחיצה - משום שהאוירים שבין המחיצה גדולים ממנה ["ואתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל למחיצתא"]. גם אם עשה מחיצה 3, אויר 4, מחיצה 3, אף שיש סה"כ העומד מרובה [6 טפחים], הרי זה פסול, מהטעם הנ"ל. (מ"ב שסב, נ). ויש חולקים בזה.

⁶ לחישוב 'עומד מרובה' מחשבים כל צלע (רוח) בנפרד. כן מוכח מדברי המגיד משנה פט"ז הט"ז. ובמ"ב סי' ס"ב ס"ק מ"ה. וכה"ח שם ס"ק ע"א. [עומד מרובה מב' צדדים: מחיצה [ברוח א'] שבנויה כך: 3 אמות עומד, 4 אמות פרוץ, 3 אמות עומד מצד שני, אע"פ שבסה"כ יש 'עומד מרובה', מ"מ כיון שביחס לכל צד יש 'פרוץ מרובה', אינה מחיצה. אמנם דעת המ"ב בשעה"צ שם להקל בזה בתנאי שיש מחיצה גמורה, ולא במחיצה שנעשית ע"י לבוד. והחזו"א ס"ז ג' כתב שיש להחמיר בזה [ולאשיטת המקילה, הביא המ"ב שם ס"ק מ"ה דוגמה מעניינת: מחיצה של 15 אמה, הבנויה בצורה של: 1 אמות 'עומד' בסוף המחיצה, 1 אמה 'פרוץ', 2 אמות עומד, 7 אמות פרוץ, 2 אמות עומד, 1 פרוץ בסוף המחיצה. במצב זה, להסוברים שעומד מרובה על הפרוץ מב' רוחות כשר, מחיצה זו כשרה, שכנגד הפרצה הגדולה של 7 אמות יש מכל צד עומד של 4 אמות. אף שבאמת אין אלא 3 אמות עומד, מ"מ כיון שאין ביניהם אלא 1 אמות פרוץ, הרי הוא מצטרף לחשבון העומד, ונמצא שיש בכל צד של הפרצה הגדולה 4 אמות עומד].

⁷ כן כתב הר"ן בחי' לעירובין ט"ז ע"ב: "ומסתברא דכל היכי דאמר' אתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל לה העומד נחשב כפרוץ, ומצטרף להיות פרוץ מרובה על העומד". וכ"כ החזו"א בריש סי' סז. ועייין שם דוגמאות נוספות. ובספר הלכות עירובין (לר"א לנגא) פרק ו.

מבוא להלכות עירובין

ה. **פרצה במקום שבוקעים בו רבים:** פרצה בת ארבעה טפחים לפחות, במקום שמשמש מעבר לרבים, צריכה תיקון על ידי צורת הפתח (שו"ע שסה, ב). לכן סמטא צרה, גשר, וכדומה שמשמשים מעבר לרבים, אף שאין בהם אלא ד' טפחים - צריך לתקנם בצורת הפתח. אמנם פרצה זו היא רק במבוי [כלומר רחוב, שפתוחים אליו כמה בניינים וחצרות], אבל בחצר, אין פרצה זו מבטלת את המחיצה. ובמבואות הערים שלנו, אם הם מתוקנים במחיצות גמורות, שה'עומד מרובה על הפרוץ', נחלקו האחרונים, אם דינם כחצר או כמבוי, ובשעת הדחק אין לפסול פרצה כזו גם במבואות שמתוקנים ב'צורת הפתח', כל שאין בפרצה י' אמות ואינה ב'קרן זוית'.

ט. **גשר שעובר על גבי מחיצה:** גשר שעובר על מחיצה (כגון גשר על הנהר), או מתחת למחיצה (מנהרה), הרי הוא כ'פרצה' במחיצה. ויש לעשות צו"ה במקום הפרצה - על גבי הגשר או המנהרה. (מ"ב שסג, קיח).

כללים ועצות מעשיות באחזקת ותיקון העירוב

בניית העירוב:

- א. אדם שמוצא בשבת לחי כשר, במקום הלחי שנפל וכדומה, אינו רשאי לסמוך עליו באותה שבת, משום שלא סמך על לחי זה מערב שבת לשם עירוב. וי"א שגם בצורת הפתח הדין כן.
- ב. לכן נכון לומר כשבונים או מתקנים את מחיצות העירוב - "לכבוד שבת קודש".
- ג. כשמחליפים עמודים פסולים בכשרים, יש לשלוף את העמודים הישנים ולא להשאירם בשטח, או לכל הפחות להסיר את החוטים הישנים, משום שבני אדם עלולים לטעות ולחשוב שעמודים הישנים כשרים הם. (ראה מ"ב שסב, סה. וכה"ח שם, קט).
- ד. כשמשתמשים בלחי, לא כדאי שיהיה גובהו י' טפחים בדיוק. משום שבמשך הזמן עשוי להתכסות חלקו באדמה, ובכך נפסל כל העירוב. וגם כשהלחי גבוה 15 טפחים, יש לבדוק מידי פעם שלא כוסה חלקו בעפר, ושלא צמח סביבו שיח-עבות, וכדומה.
- ה. לכתחילה אין מלקשור את החוט מצידי העמוד, אפילו אם קובע לחי מתחתיו (אע"פ שנתבאר בפרק ה' שצורת הפתח כזו כשרה היא), כדי שהרואים לא יטעו לחשוב

מבוא להלכות עירובין

שצורה זו שהקנה העליון מחובר מן הצד כשר, גם ללא לחיים. (שעה"צ שסג, פו. שונה הלכות שסב, נו).

בדיקת העירוב

- א. ראוי לבדוק בכל ערב שבת אם המחיצות קיימות. (נת"ש טו, לז, בשם הדובב מישרים).
- ב. אם לא בדקו משום מה שבת אחת, מסתבר שאם מדובר בעירוב טוב, יכולים לסמוך על הבדיקה שעשו בשבת שעברה. אבל אם לא בדקו זמן רב, לא ניתן ניתן לסמוך על 'חזקת כשרות'. וכשידוע למפקח שהעירוב עובר באזורי בניה, וכל שבוע יש שינויים, וכדומה, חובת הבדיקה בכל ערב שבת כפולה ומכופלת. והקולר תלוי בצוארו, שהרי כל אנשי העיר סומכים עליו⁸.
- ג. מצבים שכיחים שגורמים לפסול:
 - 1) כדי לקבוע את החוט ע"ג העמודים, יש שמלחמים לצדדי העמוד חתיכות ברזל, לעיתים החוט נתקע בין הברזל לעמוד - ונמצא החוט עומד מן הצד.
 - 2) לעיתים ההלחמה מתעקמת הצידה, ואיתה גם החוט. לכן מומלץ להשתמש ב'ראש' בצורת V וכדומה, כפי שהונהג בחכמה בשנים האחרונות.
 - 3) כשהחוט אינו מתוח דיו, הוא מתנדנד על ידי הרוח. לכן צריך שיהיו חוטי העירוב מתוחים היטב. ומומלץ להשתמש ב'חוט דייג' עבה [לפחות 1.5 או 2 מ"מ], שניתן למותחו היטב.
 - 4) כשהחוט עובר בין עצים, מצוי מאוד שעם הזמן הענפים דוחפים את החוט הצידה. ויש לבצע 'גיזום' ענפים הסמוכים לעירוב מפעם לפעם.

עירוב שנפסל בשבת:

⁸ עי' בשו"ע סי' שצ"ד, לגבי חזקת כשרות של עירוב חצירות, שספק אם היה קיים בין השמשות מותר, משום חזקת כשרות. אבל ספק אם היה לו חזקת כשרות, אסור. ועי' גם בסי' שס"ה סע' ז'. ובתה"ד סי' ע"ג, מבואר שגם לגבי הכשר מבוי בלחי וקורה או צורת הפתח, יש לסמוך על חזקת כשרות. ע"ש. אמנם החזו"א בתשובות ומכתבים סי' פה [על דברי הדובב מישרים, שבאם אין מספיקים לבדוק ביום ו' כל העיר, מתחילים הבדיקה ביום ה']: הנדון שלא נזדמן אף פעם אחת כשבדקין ביום ה וביום ו שצו"ה כולן קיימות, באופן שאי אפשר להתיר בשבת שלא נבדק על סמך שבדקו לפני שבת שעבר, שהדבר ברור בלב שכבר אין מחיצות העיר קיימות כו', שהסיבות שמתקלקלות הן מצויות בכל יום" כו'. ונראה שסיבת ההבדל בין דבריו לדברי התרומת הדשן הם, שבתה"ד מדבר על עיר שרובה מוקפת בחומה, ויש בה מעט תקוני מבוי בחלקים קטנים של העיר. ונדון החזו"א הוא בעיר שרובה מוקפת בצורת הפתח, שבה הקלקול מצוי מאוד וכו'. וכל אחראי יודע את מצב העיר, ואת המקומות המועדים לפורענות יותר.

מבוא להלכות עירובין

- א. 'עירוב' שנפסל בשבת, או שנוצרה בו 'פרצה' האוסרת וכדומה, אסור לטלטל באותה שבת (שו"ע שעד, ב).
- ב. י"א שמותר לומר לגוי לתקנו, למנוע מכשול מרבים (ביאוה"ל שסב, ג. נת"ש טו, לה).
- ג. יש אומרים שאם נתקלקל העירוב בשבת, מוטב שלא לפרסם הדבר ברבים, שמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. אבל המכיר בחברו שהוא חרד לדבר ה', יודיע לו בינו לבין עצמו. (שש"כ סוף פכ"ז בשם הגרש"ז א"צ"ל. ונת"ש שם הער' קג בשם האדר"ת זצ"ל).
- ד. עירוב שתקנו אותו בשבת בשוגג, מותר לטלטל באותה שבת, בין אם נתקלקל בשבת, ובין אם נתקלקל מערב שבת (שו"ע שסב, ג). אבל אם עברו ותקנו את 'צורת הפתח' במזיד, אם היה תקין מערב שבת ונתקלקל בשבת, מותר לטלטל בשבת, אבל אם לא היה תקין מערב שבת, ועברו ותקנוהו בשבת במזיד, אין לסמוך עליו באותה שבת (שם). כל זה בתיקון של 'צורת הפתח' בלבד, אבל בתיקון מחיצות גמורות שעל ידן נעשה המקום רשות היחיד, יש מתמירים וסוברים שכל שהיה המתקן מזיד, אין לטלטל על סמך 'עירוב' זה באותה שבת (מ"ב שם כו).

שיעורי האמה והטפח בס"מ

3 טפחים = 24 ס"מ להגר"ח נאה ז"ל. 28.8 ס"מ להחזו"א ז"ל.

4 טפחים = 32 ס"מ לגר"ח נאה. 38.5 ס"מ להחזו"א.

10 טפחים = 80 ס"מ לגר"ח נאה ז"ל. 96 ס"מ להחזו"א ז"ל.

בית סאתיים = להגר"ח נאה כ 34 מטר לצלע. להחזו"א כ 40 מטר לצלע.

ההנהגה הנכונה בענין השיעורים:

לכתחילה יש לתפוס שיעור הגדול, ובדיעבד יש לסמוך על השיעור הקטן⁹.

⁹ כך הורו לנו מרן הראש"ל ורבה של ירושלים ת"ו הגרש"מ עמאר שליט"א וכן הגר"צ בוארון שליט"א. [ועי' בחולין נ"ה ע"א "אמר רבי יוחנן כל שיעורי חכמים להחמיר חוץ מכגריס של כתמים". וכתב רש"י: "להחמיר, אי מצומצם חומרא הוא, שיעורו במצומצם, ואי מצומצם קולא שיעורו בשוחק". וכתב הרשב"א שם, שבגריס

מבוא להלכות עירובין

בכל השיעורין ישנם מצבים של קולא ושל חומרא. למשל: שיעור ד' טפחים ל'פירצה בקרן זוית', השיעור הקטן [של הגר"ח נאה] הוא חומרא. לשיעור 'בית סאתיים', השיעור הקטן הוא חומרא. לשיעור מחיצה 10 טפחים, השיעור הגדול הוא חומרא.

של כתמים הטעם הוא משום דהוי דרבנן, ובכל דבר שהיא מדרבנן הולכים לקולא בספק בשיעורין. ע"ש. ובחי' הרש"ש שם].